

АДМІНІСТРАТИВНЕ ПРАВО, АДМІНІСТРАТИВНИЙ ПРОЦЕС

УДК 342.9:347

ЗАХИСТ ПРАВ І ЗАКОННИХ ІНТЕРЕСІВ ФІЗИЧНИХ ТА ЮРИДИЧНИХ ОСІБ НОРМАМИ ПУБЛІЧНОГО ТА ПРИВАТНОГО ПРАВА

**О.П.СВІТЛИЧНИЙ, доктор юридичних наук,
Національний університет
біоресурсів і природокористування України**

У статті здійснено аналіз розвитку публічного та приватного права, а також витоків їх розмежування. Розглядається питання захисту прав і законних інтересів фізичних та юридичних осіб нормами публічного та приватного права. Робиться висновок, що незважаючи на розмежування норм публічного та приватного права, кожна галузь права покликана забезпечити права та законні інтереси особи, які не суперечать загальним засадам вітчизняної правової науки.

Публічне та приватне право, права і законні інтереси, розмежування, захист прав і законних інтересів фізичних та юридичних осіб.

Проблема захисту прав і законних інтересів особи завжди викликала наукові дискусії серед вчених. Окремі аспекти проблеми, що розглядається, досліджували такі вчені-правознавці, як В. Б. Авер'янов, В. В. Галунько, Ю. А. Тихомиров, Є. О. Харитонов, О. І. Чепис, М. В. Цвік та ін. Поряд із тим обґрунтування наукових та практичних висновків щодо подальшого вдосконалення інституту прав і законних інтересів особи нормами публічного та приватного права потребують подальшого дослідження.

Існування публічного та приватного права має давню історію. Їх витoki сягають ще часів Стародавнього Риму. У судовій практиці і юриспруденції Риму розрізняли дві галузі права – публічне *jus publicum* і приватне право *jus privatum*. Римські юристи виокремили з публічного права право приватне – як протилежність праву публічному. Зокрема, класичне розмежування публічного і приватного права було запроваджено римським юристом Ульпіаном (170–228 рр.), який визначив, що «публічне право є те, що відноситься до стану римської держави; приватне право – відноситься до користі окремих осіб» [1].

Поділ права на дві складові стало основою розвитку права та правових відносин. Взагалі, римське право є загальновизнаною основою сучасного права, яке трансформувалось і продовжує трансформуватися залежно від місцезнаходження, часу, традицій, політичних поглядів кожної країни. Значну увагу поділу права на приватне і публічне протягом XVIII–XX ст. приділяли увагу зарубіжні вчені й філософи, зокрема Ш. Монтеск'є, Т. Гоббс, Ф. Гегель та російські правознавці: К. Д. Кавелін, Н. М. Коркунов, Д. І. Мейер, П. І. Новгородцев Г. Ф. Шершеневич та ін.

Окремо слід зупинитися на вченні Р. Ієрінга, якого вважають розробником самостійного напрямку в праворозумінні – «юриспруденції інтересів». Вчений зазначав, що у природи немає іншого засобу змусити людину служити її цілям, крім як звертатися до її (людини) інтересів. Насолодами та стражданнями природа зв'язує інтереси людей з її цілями [2, с. 27–29]. Цікавою є думка автора, що основна ідея держави – забезпечення загальних інтересів, тобто інтересів суспільства проти погрозуючих йому (суспільству) приватних інтересів. Перевага суспільних інтересів над приватними пояснюється тим, що «за загальні інтереси заступаються всі, за приватний – лише індивід. Цілі суспільства, що охороняються законом, одночасно є цілями індивіда. Правовий порядок, що підтримується примусом, надає можливість індивіду реалізувати свої інтереси за рахунок суспільства [2, с. 218, с. 334–335].

Наведене свідчить, що Р. Ієрінг абсолютизував ідею спільного інтересу, яку виражає держава, стверджуючи, що цей інтерес має збігатися з інтересами індивіда, що спільний інтерес завжди повинен мати пріоритет над приватним інтересом. Водночас вчений здійснив спробу довести, що сутність права походить від суспільних відносин, рушієм яких виступають інтереси особи та їх колективів (держава, суспільство).

Питання щодо розмежування публічного та приватного права стало предметом вивчення багатьох поколінь юристів, що пропонували різні підходи до його вирішення, в межах загальної теорії поділу права на публічне і приватне дискусія триває й досі. Прихильники теорії держави і права визначають публічне право як сукупність галузей права (підсистема), предметом регулювання яких є відносини у сфері реалізації публічних (державних) інтересів з допомогою імперативного методу регулювання. Це передусім галузі конституційного, адміністративного, кримінального, фінансового, процесуального права. Тут юридичний пріоритет у питаннях захисту публічного інтересу має воля органів державної влади, яка, однак, підкоряється насамперед її завданню захисту інтересів особи і населення країни в цілому. Тому саме цієї кінцевій меті і підпорядковується логіка побудови галузей публічного права. Останнє своїми засобами створює соціальні умови правопорядку, за наявності яких громадянин відчуває себе захищеним і має можливість реалізувати власні приватні інтереси, використовуючи при цьому відповідні приватноправові засоби.

Звідси приватне право виступає як сукупність галузей права (підсистема), предметом регулювання яких є відносини у сфері приватних, індивідуальних інтересів юридично рівних суб'єктів за допомогою диспозитивного методу регулювання. До приватного права відносять насамперед норми цивільного права. Тут юридичний пріоритет у питаннях реалізації приватних інтересів, ініціатива залежать від волі приватних осіб, громадян, їх об'єднань, недержавних суб'єктів господарювання, а регулювання відбувається на засадах координації, тобто за принципами юридичної рівності, автономії таких суб'єктів [3, с. 262].

Якщо звернутися до першоджерел філософської думки, в працях Джона Локка ми знайдемо новітнє розуміння публічного інтересу. Учений вважав, що існує багато випадків, яких закон не може передбачити, і для їх врегулювання слід надавати право розсуду тим, в чиїх руках знаходиться виконавча влада, як того вимагає суспільне благо [4, с. 92].

Наведене свідчить, що мислитель під громадянською владою мав на увазі саме виконавчу владу і відносив до публічного інтересу як колективні, так і особисті невід'ємні природні права людини. У ту епоху остаточно питання про критерії розмежування публічного та приватного права не було вирішено. У подальшому, за радянської влади, тогочасна правова доктрина повністю відкидала концепцію приватного права як несумісну із природою соціалістичного ладу.

Правові норми, що визначали державний устрій країни, структуру його органів, правову систему, судоустрій тощо, діяли і у колишньому Радянському Союзі, проте існування публічного права заперечувалося, а сфера публічно-правової регламентації окремо не виділялася [5, с. 728].

Водночас деякі радянські вчені-юристи продовжували свої дослідження в напрямі вивчення співвідношення публічного й приватного права. Провідним вченим того часу був Б. Б. Черепакін, роботи якого є актуальними і нині. Йдеться насамперед про його статтю «До питання про приватне і публічне право», видану в 1926 р., у якій детально обґрунтовано поділ права на приватне і публічне [6].

Розглянемо критерії розмежування публічного і приватного права з метою встановлення на цій основі сутності понять «публічний» і «приватний» та властивих їх ознак, які вбачається доцільним поділити за колом інтересу.

Публічне право – сфера «державних справ»: сфера діяльності держави як публічної влади, усіх публічних інститутів, апарату держави, адміністративних відносин, державної служби, відповідальності, принципів, норм і інститутів міждержавних відносин та міжнародних організацій тощо. Публічне право є функціонально-структурною підсистемою права, що визначає державні й суспільні відносини [7, с. 29–30].

Як зазначають науковці, щодо загальної характеристики приватного права особливих труднощів не виникає. Зокрема, на думку Є. О. Харитонова, приватне право визначається як сукупність правил і норм, що стосуються статусу і захилу інтересів окремих осіб, котрі не є фігурантами держави, не перебувають у взаєминах влади – підпорядкування, рівноправно і вільно встановлюють собі права й обов'язки у відносинах, що виникають з їх ініціативи [8, с. 3].

Щодо сучасної характеристики публічного права, до його ознак, зокрема, відносять:

1) його галузі регулюють відносини між нерівними, юридично підпорядкованими суб'єктами;

2) його норми спрямовані на регулювання відносин, в яких суб'єкти задовольняють загальний (публічний, державний) інтерес;

3) має особливості суб'єктного складу (основним учасником публічно-правових відносин завжди виступає держава, а додатковим – суб'єкти приватного права);

4) за своїм призначенням воно впливає з приватного права, підкоряється йому (тобто державно-правовий порядок створюється засобами публічного права з метою забезпечення сфери свободи особи, вільної від державного втручання);

5) його суб'єкти здійснюють волевиявлення одноособово. Це означає, що публічно-правові відносини може регулювати, а відповідні права і обов'язки їх суб'єктів здатна встановлювати лише держава;

б) у ньому застосовується імперативний метод регулювання – метод субординації, централізований, придатний для регулювання вертикальних, владних субординаційних відносин. Головним правовим інструментарієм таких галузей є позитивні зобов'язання та заборони [3, с. 262–263].

Видатний український юрист початку минулого століття В. Л. Кобалевський у «Нарисах радянського адміністративного права» підкреслював значно більшу (порівняно з іншими галузями права) різноманітність адміністративного права: «З одного боку, це право регулює адміністративну діяльність як таку, тобто стосується способів розв'язання окремих завдань державного управління. З іншого боку, воно дає громадянам ті чи інші права щодо влади і покладає на них ті чи інші обов'язки. У першому випадку для правильного розуміння права необхідно виходити з аналізу тих цілей, які ставить законодавство державному управлінню, в іншому випадку юриста цікавить розмаїття конкретних юридичних відносин між владою і громадянами» [9, с. 19].

Крім того, публічна влада характеризується, по-перше, легальністю застосування сили у межах держави, по-друге, верховенством і обов'язковістю її рішень для будь-якої іншої влади, знеособленістю, загальністю, а також моноцентричністю, різноманітністю ресурсів тощо. Все це знаходить прояв у імперативному методі, що визначає характер відносин, одним із суб'єктів яких є суб'єкт публічної влади. Тим самим визначальною, іманентною ознакою публічного права є притаманний йому адміністративний (імперативний) метод правового регулювання. Сутність імперативного методу полягає в тому, що серед правових засобів цього методу визначальна роль належить юридичному обов'язку. Тип регулювання – дозвільний. Основним принципом є принцип регулювання: «дозволено все, все, що прямо не заборонено законом» [10, с. 60–73].

Цей принцип завжди вважався винятковою ознакою методу приватного права. Проте, якщо українське суспільство ставить перед собою завдання побудови демократичної, правової держави, визнає пріоритет інтересів особистості щодо інтересів держави, то адміністративному праву не обійтися без найширшого використання цього принципу в регулюванні суспільних відносин, оскільки громадяни, будучи найбільшою групою суб'єктів адміністративно-правих відносин, найчастіше вступають у відносини з державою у сфері виконавчої влади, де зосереджено інтереси значної частини громадян і де практично реалізуються надані Конституцією і законами України права й законні інтереси особи. Необхідність реалізації цих інтересів, а передусім їх узгодження, є одним з основних завдань держави та органів публічної влади.

Яскравим прикладом захисту прав, свобод та інтересів фізичних осіб, прав та інтересів юридичних осіб у сфері публічно-правових відносин від порушень з боку органів державної влади, органів місцевого самоврядування, їхніх посадових і службових осіб, інших суб'єктів при здійсненні ними владних управлінських функцій на основі законодавства, в тому числі на виконання делегованих повноважень, є норми адміністративного судочинства [11].

Слід наголосити, що входження України до європейського політичного, інформаційного, економічного і правового простору визнано стратегічним пріоритетом зовнішньої політики держави. Досягнення цієї мети має сприяти

виконання Україною Копенгагенських та Мадридських критерії, що висуваються до країн-кандидатів на вступ до ЄС.

З урахуванням цього у сучасній вітчизняній науці активно формується своєрідний «євроінтеграційний» напрям досліджень, основною метою яких є розробка наукових засад адаптації як доктринальних положень, так і нормативного масиву норм вітчизняного права до європейських принципів та стандартів.

Чинне законодавство розрізняє два види суб'єктів правових відносин: особи приватного права і особи публічного права. У цих відносинах визначально беруть участь свідомі й вольові суб'єкти, необмежені законом у правоздатності або дієздатності. Незважаючи на розмежування норм публічного та приватного права, кожна галузь права покликана забезпечити права та законні інтереси особи, які не суперечать загальним засадам вітчизняної правової науки. Захист прав і законних інтересів фізичних та юридичних осіб гарантується й охороняється нормами приватного та публічного права, оптимальність реалізації яких залежить від того, наскільки повно та збалансовано будуть враховані й забезпечені за допомогою права інтереси фізичних і юридичних осіб.

Список літератури:

1. Дигесты Юстиниана ; пер. слат. /отв. ред. Л.Л. Кофанов. – М. :Статут,2002. – Т. 1. – Кн. 1–4. – 584 с.
2. Иеринг Р. Цель въ правъ. Первый томъ / Р. Иеринг. – Спб. : Издание Н.В. Муравьева, 1881. – 412 с.
3. Цвік М. В. Загальна теорія держави і права / М.В. Цвік. – Х. : Право, 2002. – 432 с.
4. Локк Джон. Избранные философские произведения : в 2-х т. / Джон Локк. – М. : Мысль, 1960. – Т. 2. – 532 с.
5. Стариков Ю. Н. Курс общего административного права : в 3 т. / Ю. Н. Стариков. – М. : Изд-во НОРМА, 2002. – Т. I: История. Наука. Предмет. Нормы. Субъекты. – 728 с.
6. Черепяхин Б. Б. К вопросу о публично-частном праве. – Иркутск, 1926. Революция права / Б. Б. Черепяхин. – М., 1927. – № 2. – С. 147–149.
7. Тихомиров Ю. А. Публичное право / Ю. А. Тихомиров. Изд-во БЕК. – М., 1995. – 496 с.
8. Харитонов Є .О.Історія приватного(цивільного)права Європи/Є. О. Харитонов. – Одеса : Бахва, 1999. – Ч. 1: Витоки. – 292 с.
9. Кобалевский В. Очерки советского административного права /В. Кобалевский. – Х., 1924. – 258 с.
10. Виконавча влада і адміністративне право / за ред. В. Б. Авер'янова. – К. : Видавничий Дім «Ін-Юре», 2002. – 668 с.
11. Кодекс адміністративного судочинства України: Закон України від 6 липня 2005 року // Відомості Верховної Ради України. – 2005. – № 35–36, № 37. – Ст. 446.

В статтє осуцествлен анализ развития публичного и частного права, а также истоки их разграничения. Рассматривается вопрос защиты прав и законных интересов физических и юридических лиц нормами публичного и частного права. Делается вывод, что несмотря на разграничение норм публичного и частного права, каждая отрасль права призвана обеспечить права и законные интересы лица, которые не противоречат общим устоям отечественной правовой науки.

Публичное и частное право, права и законные интересы, разграничение, защита прав и законных интересов физических и юридических лиц.

In the article the analysis of development of public and private law was conducted. The origins of their differentiation. The issue of protection of rights and legitimate interests of individuals and legal entities by norms of public and private law is examined. It is concluded that despite the differentiation between the norms of public and private law, each branch of law is called to ensure the rights and legitimate interests of the person that do not contradict the general principles of the national legal science.

Public and private law, rights and legitimate interests, protection of rights and legitimate interests of individuals and legal entities.